

NECATİ BEY'İN DİL VE ÜSLUBUNDA TÜRKÇENİN YERİ*

Ahmet GÜNŞEN**

ÖZET: Klasik Türk şiirinin kurucuları arasında sayılan Necati Bey'in en önemli özelliklerinden biri de özgün söyleyişidir. Bu söyleyişte Türkçe deyim ve atasözleri önemli bir yer tutar. Bir divan şairi olmasına karşın; kaside, kıt'a ve gazellerinde öyle deyim, atasözü ve söyleyişler vardır ki, bunların çoğunu bir halk şairinin dil ve üslubunda dahi bulamayız. Üstelik "Eski dost düşman olmaz.", "Üzüm üzümüne baka baka kararır."; "parmağında oynatmak", "ağzını aramak", "yüz vermemek", göz süzmek", "kulak vermek/tutmak", "kana susamak" ... gibi nice atasözü ve deyimini hiçbir zorlama hissi uyandırmadan gayet tabii bir şekilde kullanabilmektedir. Bunların yanında öyle mısra ve beyitler düzer ki, içinde tek yabancı asıllı kelime de bulunmaz. Bu, bir yerde onun Türkî-i Basit temsilcisi olabileceğinin de tanığıdır.

Bu bildiride Necati Bey Divanı taranarak, onun dil ve üslubunu klasik Türk şiiri içinde farklı kılan bu Türkçe deyim, atasözü ve diğer farklı söyleyişleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Necati Bey, Türkçe, klasik Türk şiiri, deyim, atasözü, söz varlığı, dil ve üslup

THE PLACE OF TURKISH IN NECATI BEY'S TONGUE AND STYLE

ABSTRACT: Creative way of speech is one of the most important characteristics of Necati Bey who can be considered as the founder of Classical Turkish Poetry, Turkish idioms and proverbs have significant place in this speech. Although he was a divan poet, he used idioms, proverbs and sayings in his kaside, kıt'a gazels so properly that it is difficult to find this usage in the tongue and style of a minstrel. He was also able to use such idioms and proverbs as "The old friend doesn't became an enemy.", "The grape observing a grape, becomes black."; "to twist [a person] round one's [little] finger", "to feel the pulse", "to give/show [a person] the cold shoulder", "to make eyes at", "to give/lend/turn an ear to", "to be thirssty for one's own blood" ...without having no difficulty but in a natural mood. Moreover, he used his verses and couplets so skillfully that not including any foreign origin words, which indicates that he could be the representative of Türkî-i Basit.

In this study, searching thoroughly the Divan of Necati Bey, idioms and proverbs in his tongue and style that make him different, will be exposed.

Key Words: Necati Bey, Turkish, classical Turkish poetry, idiom, proverb, vocabulary, tongue and style

* Kocaeli Üniversitesi-Kocaeli Büyükşehir Belediyesi iş birliğinde 15-17 Nisan 2009 tarihlerinde Kocaeli'de düzenlenen "I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu"nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş şeklidir.

** Prof. Dr., Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, gunsenahmet@gmail.com

Giriş

Bütün tezkire yazarlarının ittifakla belirttikleri üzere, Necati Bey, 15. yüzyılın Ahmet Paşa ile birlikte en büyük şairlerinden birisidir. Kasidelerinden çok, II. Bayezid'in şehzadeleri Abdullah ve Mahmut için yazdığı mersiyeleri; âşıkane bir eda, samimi, sade bir dil ve üslupla kaleme aldığı gazelleriyle tanınmış olan Necati Bey, haklı olarak "Husrev-i Rum" ve "melikü'ş-şuara" olarak anılmıştır.¹

Dışa dönük, gözlem ve terkip kabiliyeti fevkalade olan ve Türkçeyi bütün imkânlarıyla kullanan bir şair olan Necati Bey, kendisinden öncekilerin ve çağdaşlarının yaptığı gibi Fars şiirini esas alma veya taklit etme yerine, güzel ve ince hayallerle dolu şiirlerine kendi gözlemlerinin, şair ruhunun ve kendi zekâsının damgasını vurmuştur. O böylece, Latifi'nin tespitiyle Osmanlı şairlerinin yüz suyu olan, Âşık Çelebi'nin deyimiyle, Osmanlı şairlerini, İran şairlerinin kendileri ayarında şair bulunmadığı yolundaki yaralayıcı sözler söylemelerinden kurtaran ilk özgün şairdir.² O, olur olmaz sözü söylemeyi edep dışı görür, seleflerinin sözünü alıp zarafet meclisinde satmaya kalkışmaz ve söyleyeceğini özlü ve özgün bir şekilde söyler. Zira, o da bu üstünlüklerinin farkındadır ve şöyle der:

*Olur olmaz sözi dimek edebdür
Kodum bâtılları haklar gözetdüm (N. 16)*

*Şaķın geçmişlerüñ sözün getirüb şi 'rüne katma
Şatamazsın zarāfet meclisinde zīnhār anı (Kt.90/5)*

*İki mışra 'da 'arż eyle ma 'ānī
İki zincire çek bebr-i yabānı (M.22)*

Onun klasik şiir vadisinde bu denli başarılı olmasında ve Divan'ını halkın elinden ve dilinden düşürmemesinin sebebini onun şairlik gücünde ve özgünlüğünde aramak gerekir. Necati Bey'in şairlik gücünü en iyi yansıtan şiirleri, hiç şüphesiz âşıkane bir eda ve ince hayallerle bezediği, ama bir o kadar samimi bir dil ve üslupla sunduğu gazelleridir. Necati Bey'e göre de onun şiirleri bir yönüyle herkesin ibret alacağı kadar hikmetli, bir yönüyle de gönül açıcı bir akarsu gibidir:

*Necātī sözleridür hikmet-āmız
'İbāretdür ve likin 'ibret-engız (N.14)*

*Dōstum nazm-ı Necātiden nazar men ' itme kim
Göñül açar bir açar şudur bizüm eş 'arumuz (G. 241/7)*

¹ M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1981, s. 168; Ahmet Atilla Şentürk-Ahmet Kartal, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005, s. 191.

² Şentürk-Kartal, *age.*, s. 191.

NECATİ BEY'İN DİL VE ÜSLUBUNDA TÜRKÇENİN YERİ

Tansel'in, onun kasidelerinde bile, birçok İran ve Türk şairinin tersine, methiyelere yer vermemiş ve külfetsiz bir ifade kullanmış olduğu; kasidelerindeki tasvirlerin dahi hayal mahsulü değil, bizzat şairin gözlemlerine dayanan tasvirler olduğu görüşlerine katılmamak mümkün değildir.³ Mesela aşağıda Nevruz Bayramını tasvir ettiği gazelinde onun bu gözlem ve tasvir gücünü görmek mümkündür:

*Güzeller geldi bayrama beg olmuş / Donanmış biribirinden yeg olmuş
Güzeller gibi bayram ile nev-rüz / Bezenmiş bir birinden yegrek olmuş
Güzeller gibi bayram ile nev-rüz / Semenler sebze de gönlekcek olmuş
Güzeller 'arızından yandı lāle / Libāsı aña oddan gönlek olmuş
Güzel sākī yükin yitürdi halkuñ / Yine şāfī ile şofī hek olmuş
Güzeller yine şüret viridi 'ışka / Didüklerüñ Necātī gerçek olmuş (G.254)*

Necati Bey'de halk dili ve ruhu çok ileri düzeydedir. "Arpa" için kaside⁴ "katır" için mersiye,⁵ "kapluca" redifli gazel⁶ yazan Necati Bey, sevgilisini bir halk şairinden daha somut benzetmelerle tasvir eder:

*Ağıza gelmiş şulu şeftalular
Bāğ-ı hüsnüñ çağıdur ey gül- 'izār (G.99/4)
Yokhisābindadur ağzuñla belüñ
Anları öpmekde kocmağda ne var (G.99/6)
Ne deñlü kara gönüllü ve taş bağırlu ise
Kara bulutlar ile kühsarı ağladalum (MŞSA.5/2)*

Klasik Türk şiirinin kurucuları arasında sayılan Necati Bey'in en önemli özelliklerinden biri de özgün söyleyişidir. Bu söyleyişte Türkçe deyim ve atasözleri önemli bir yer tutar. Bir divan şairi olmasına karşın; kaside, kıt'a ve gazellerinde öyle deyim, atasözü ve söyleyişler var ki, bunların çoğunu bir halk şairinin dil ve üslubunda dahi bulamayız. Üstelik "Yalnız taş duvar olmaz.", "parmağında oynatmak", "ağzını aramak", "baş üzere yeri olmak"... gibi nice atasözü ve deyimini hiçbir zorlama hissi uyandırmadan gayet tabii bir şekilde kullanabilmiştir.

Divan'ının halk arasında çok tutulması ve her yerde okunması boşuna değildir. Nitekim, Tansel'in de tespitleriyle⁷; Latifi'nin şiirlerinin anlaşılması

³ Fevziye Abdullah Tansel, "Necâti Bey", *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 9, MEB Yayınları, Eskişehir 1997, s. 155.

⁴ Ali Nihad Tarlan, *Necati Beg Divanı*, MEB Yayınları, İstanbul 1963, s. 92-94.

⁵ Tarlan, *age.*, s. 97-98.

⁶ Tarlan, *age.*, s. 434-435.

⁷ Fevziye Abdullah Tansel, *age.*, s. 155.

için Kastamonu'da kullanılan birçok kelime, deyim, yer adları ve âdetlerin bilinmesi gerektiğini yazması ve bunlardan bazısını izah etmesi; tarihçi Atâ'nın ondan seçtiği şiirlerin sonuna *uş, tanlamak, can kesici* gibi, kendi ifadesiyle, kaba Türkçe kelime ve deyimleri açıklayan bir lugatçe ekleme gereğini duyması bu sebeptir. Üstelik bu mahallilik yalnız dilde değil, teşbihlerinde, bilhassa kendi hayatından mülhem tabiat ve av sahnelerine ait tasvirleri ile atasözlerini kullanmasında da kendisini göstermektedir.

Halkın duyuş, düşünüş, zevk ve hayatını, hikmet ve dilini yansıtan söyleyişlerinin yanında, Necati Bey'i âdeta şuurlu bir Türkçeci olarak da görürüz. Gerçekten Divan'ında öyle mısra ve beyitleri vardır ki, içinde tek yabancı asıllı kelime bulamayız. Bu yönüyle o, rahatlıkla Türkî-i Basit akımının bir temsilcisi sayılabilir.

İşte bu bildiride Necati Bey Divan'ı taranarak, onun dil ve üslubunu klasik Türk şiirinde farklı kılan başta Türkçe deyim ve atasözleri olmak üzere, diğer halk ruhu ve dilini yansıtan farklı söyleyiş özellikleri çeşitli alt başlıklar hâlinde ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. Atasözleri/Darbimeseller

“Atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özsözler”⁸ olarak tanımlanan atasözleri; atalarımızın engin duyuş, düşünüş, bilgi ve tecrübelerini yüzyıllar ötesinden gelecek nesillere taşıyan eğitici sözlerdir de. Bu özellikleriyle toplum bilimi, ruh bilimi, ekonomi, felsefe, tarih, ahlak, folklor vb. birçok bilim dalınca da inceleme konusu olan millî değerlerimizdir.

Deyimlerle birlikte, atasözlerimiz, “özlü, kalıplaşmış ve hoş giden bir anlatım aracı olma” gibi özellikleriyle, dil ve edebiyatın da konusu olur ve bu anlamda sözüne güç kazandırmak, anlatımını güzel, akıcı ve etkili kılmak isteyen her şair ve yazar eserinde atasözü ve deyimlerden bol bol yararlanır.

Ancak, bu kalıplaşmış özlü sözlerin bir bir manzume veya nesir parçası içinde yer alışı sırasında, edibin tasarrufuyla başta söz diziminde olmak üzere değişme veya bozulmalar görülür. Dolayısıyla, Aksoy'un da çok yerinde tespitiyle⁹, onları bu değişik biçimleriyle atasözü saymak doğru olmaz. Olsa olsa, asılları başka türlü olan atasözlerine bir işaret, bir telmih saymak yerinde olur.

⁸ Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, C 1, TDK Yayınları, Ankara 1984, s. 36.

⁹ Aksoy, *age.*, s. 34.

NECATİ BEY'İN DİL VE ÜSLUBUNDA TÜRKÇENİN YERİ

İşte gerek anlam gerek söyleyiş özellikleri dolayısıyla her çağda bilim ve sanat adamlarının ilgisini çekmiş olan atasözleri, edebiyatın da konusu olmuş, birçok halk ve divan şairince bu halk hazinesinden bolca yararlanılmıştır.

“Şiirde atasözleri kullanma işi, bir çığır halinde olmak üzere XI. Asırda mesnevî şekliyle yazılan *Kutadgu Bilig* ve yakın bir ihtimal ile XII. asır mahsullerinden olan *Aybetü'l-Hakayık* adlı manzum siyasetnamelerle başlamış, XIII-XIV. asırlar arasında yetişen Gülşehrîler, yine mesnevî tarzında kaleme aldıkları eserlerinde bu çığırı daha önemli bir tarzda ve âdeta edebî bir sanat halinde işleyip genişleterek divan yoluna bağlamaya muvaffak olmuşlardır. XV. ve XVI. Asır şairlerinden Safî, Visalî, Ahmet Paşa, Zatî, Necatî... gibi yüksek simalar tarafından divan edebiyatının her nev'ine, bilhassa gazel ve kaside kısımlarına sokulmuş olan bu irad-ı mesel cereyanı, daha sonra yetişen birçok şairlerin de himmetiyle yavaş yavaş kök salıp gelişmeye başlamış ve bu yolun başlıca muakkip ve mümessillerinden Nabî, Sabit ve Ragıp Paşa gibi kudretli şahsiyetler tarafından ele alınarak, Sünbülzade Vehbî'nin *Lütfiye*'sinde:

*Fenn-i emsâle edersen himmet
Gelir inşa-yi kelâma kuvvet*

Beytiyle işaret ettiği üzere, bir fen halinde inceden inceye işlenmek suretiyle tam kemalini bulmuştur.”¹⁰

Şiirde atasözlerini kullanma ve onlardan bir anlatım aracı olarak yararlanma konusunda, yukarıda adı geçen şairler içinde, Necati Bey'in ayrı bir yeri ve önemi vardır.

Necati, çağdaşı ve iyi dostu Sehi Bey'e göre; gazel tarzında güzel ve darbimesel yolunda herkesin rağbetini kazanmış bir şair olarak nitelenirken; Âşık Çelebi'ye göre ise, bütün Rum/Anadolu şairlerinin ilk ve en büyük üstadı sayılan Necatî'nin her beyti darbimeseli andırır ve mana doludur, dolayısıyla şiirleri dillerde darbimeseldir.¹¹

Necati'yi en iyi tanıtan ve takdir eden tezkire yazarı olarak nitelenen Latifi'ye göre ise, insana ruh veren parlak şiirleriyle Rum şairlerinin yüzü suyu ve sözün ruhunu bulan ilk şair olan Necati, Rum'da Safî, yani Sultan Bayezid vezirlerinden Kasım Paşa ile başlamış olan darbimesel söylemek, ancak Necati Bey'de kemale erişmiş; ustaca ve ince nükteli şiir söylemek tarzı onda tamamlanmıştır. *Künhü'l-Ahbar* müellifi Gelibolulu Mustafa

¹⁰ Dehri Dilçin, *Edebiyatımızda Atasözleri*, TDK Yayınları, Ankara 2000, s. XXX.

¹¹ Tarlan, *age.*, s. XXV.

Âli'ye göre de, şairlerin piri ve önderi, belâğlerin emsalsiz, muhterem beyi olan Necati, darbimesel söyleyenlerin ünlü reisiydi.¹²

Tezkireci, edebiyat tarihçisi ve klasik şiir eleştirmenlerinin bu konuda söylediklerine katılmamak mümkün değildir. Gerçekten de Necati Bey'in, taradığımız Divan'ında yüzlerce deyimle birlikte atasözleri de çok önemli bir yer tutmakta, âdeta onun şiirinin ayrılmaz bir parçası olmaktadır. Denilebilir ki, Necati, atasözleri ve bu arada deyimlerin bir anlatım aracı olarak özlü anlamı, kulağa hoş gelen güzel söyleyişinden sınırsızca yararlanmış, böylece şiir dilini halk dili ve zevkine oldukça yaklaştırmış bir şairdir.

Nitekim, şiirlerinde atasözü ve deyimlere yer veren belli başlı şairlerin içinde, Yunus Emre ile birlikte Necati Bey'in ilk iki isim olarak anılması boşuna değildir. Eyüboğlu'nun tespitlerine göre, Yunus Emre'nin her yüz beytinden kırk ikisinde bir deyim bulunurken, Necati Bey'in şiirinde bu oran yüzde yirmi altıdır.¹³

Şiirinde atasözleri ve deyimlere yer vermek, Necati'nin dil ve üslubunun en belirgin yanını oluşturur. Gerek lirik gerekse hakimane tarzda söylediği şiirlerini atasözü ve deyimlerle süslemiş olan Necati, böylece söyleyeceklerini hem daha rahat açıklayıp daha inandırıcı hâle getirmiş hem de okuyucusunu kısa yoldan ve etkili bir şekilde uyarmayı başarmıştır.¹⁴

Necati, beyitlerinde atasözlerine ya "meseldür", "meseldürür", "darbı meseldür, "... dirler", "bilirsin" sözleriyle ya da herhangi bir işaret vermeden doğrudan doğruya yer verir ki, ikinci biçimde atasözü veya atasözü değerindeki ifadelerin tespiti zorlaşmaktadır. Yine Necati, söz konusu atasözleri, çok zaman, olduğu gibi değil de, kısmen değiştirerek beyitlere serpiştirmiş, yani atasözlerini az çok değişikliğe uğratmış, asıl atasözüne işaret etmiştir.

Tespitlerimize göre, Necati Bey Divanı'nda böyle beyitlere serpiştirilmiş durumda seksen civarında atasözü veya atasözü değerinde ifade mevcuttur. Ancak biz bunların hepsini sıralamak yerine, dil ve üslubunda atasözlerinin yeri ve önemini ortaya koymaya yetecek sınırlı örneklerle yetineceğiz.¹⁵

Yazılmaz her kişinin kıl ü kâli / Peçe tutunmaz olmayan cemâli (M.5/20)

¹² Tarlan, *age.*, s. XXXVI, XXVII.

¹³ Kemal EYÜBOĞLU, *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, C 2, Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayi A. Ş. Yayınları, İstanbul 1975, s. X.

¹⁴ Şentürk-Kartal, *age.*, s. 191.

¹⁵ Necati Bey'in dil ve üslubunu ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada, örnek olarak verilen bütün malzeme Ali Nihad Tarlan tarafından hazırlanan *Necati Bey Divanı* (MEB Yayınları, İstanbul 1963) adlı çalışmasından alınmıştır.

NECATİ BEY'İN DİL VE ÜSLUBUNDA TÜRKÇENİN YERİ

Ƙula sorma cefāyi ğayrıya Őor / uzun gice belāsin Őayruya Őor (N.1/8)

Dime Hakkıñkulu insān kuludur / Ne insān belki hep ihsān kuludur (N.1/11)

Raşad ehli olanlar böyle dirler / Ki alçağdan görünür yuca yirler (N. 1/17)

Nağşına aldanma dünyānuñ Őağın / Virmek iledür cihānuñ zıveri (N. 6/1)

Bīdār oluñ ki derde iriŐür devā seher / 'Ādetdür açılır der-i dārüŐŐifā seher (K.9/1)

Kimse lutf-ı ezeliħükmini tağyir idemez / Bu cihāndur kimine emek ü kimine yemek (K.12/22)

Neye dirlerdi kim olmaz yaluñuz taş dīvār / Fitne Ye 'cücına ey sedd-i Skender ħātem (K.19/3)

El elden üstün olduğın iŐitse dōstum / Bitürmez idi sebze de bir cūybār sevr (K.21/17)

Ölen ardınca ölmüş yok Necātī / Ƙatır gitdi Ħudā Őağlasın atı (ME.18)

Meşeldürür bu ki göz görmese yüz utanmaz / Necātīyā ne 'aceb nergis ola ger gütāħ (G.44/7)

Yüzine göredür Őözi rakībūñ / Yüzi ekşinūñ olur Őözleri serd (G.46/2)

Yüzüme bağ gözüñi aç ğurūr-ı salġānatdan geç / Nice begler uyutmuşdur cihān efsānedür dirler (G. 61/4)

İncinürse ne 'aceb zülf-i Őanemden Őōfī / Gökdeki ħara bulut bilmeze yükdür dirler (G.72/5)

*Göñlüme zülf-i ğamı ğüç gelür öğrenmemegin / Bu meşeldür ki bulut bilmeze yükdür dirler (G.111/5)**

Ağyār ile dirilmez isem ölme (ölüme) ħāzıram / Őükr-i Ħudā ki her marāzuñ bir devāsı var (G.131/6)

Bu meşeldür dostum Őağ baş yaşduğ istemez / Bir zevāli varħapuñ ħorŐid-i ħāver yaşdanur (G.150/6)

Kendüyi ta 'rif idermiş müŐğ-i ter / Öksüz oğlan göbегin kendü keser (G.164/1)

Dirler ki yār ile Őatu bāzār eylemeñ / Vallāhi baña yār ile bāzār ħoŐ gelür (G.166/4)

Göñlüme ğāh nestren ü ğeh semen gelür / DervīŐ ölüsine nice yerden kefen gelür (G.170/1)

Seng-i cefā-yı yazmaz urur çarħ-ı bī-vefā / Ben mu'tekid aña ki başa yazılan gelür (G.170/5)

* Son iki beyitte olduğu gibi, bazı atasözleri farklı yerlerde tekrarlanmıştır.

Necâti ser- hoş olur zâhid olamaz yârân / Meşeldürür ki ere bir hüner yiter dirler
(G.190/6)

Sineme seng-i cefâ ur kim maḥabbet arturur / Dostum ḡarb-ı meşeldür loḡma
şefkat arturur (G.208/1)

Dil sevinür yanaguñda ḡaḡ ı hoş-bü olıcaḡ / Uğrınıñ günü doḡar ay ḡaraḡu
olıcaḡ (G.278/1)

Söze uymaz diyu siz baña delü dimeñ kim / İşini ḡayra inanmaz kişi uşu olıcaḡ
(G.278/7)

Bunca yıldur tîr-i âhi düşmen için şaḡlaram / Kim dimişler dōstum biñ yıl yaraḡ
bir gün gerek (G.316/11)

Küyuña varub raḡib ölmek dilermiş dōstum / Ne doñuz ḡurbân olur ne cennete
girer eşek (G.327/4)

Ol günden irse tîr-i ḡam olma dilâ melül / Gökden ne yaḡdı kim anı yir itmedi
ḡabül (G.329/1)

Dil-dâra senden olur ise bu'd-i maşrıḡayn / Sa'y it göñül ki 'âşıḡa Bağdâd ıraḡ
degül (G.335/2)

Eşcâr egerçi her varaḡı bir kitâbdur / İdrâki olmayana cihân bir varaḡ degül
(G.335/3)

Yalñuzluḡ bir Allâha yaraşur / Göñül sen girye ile ah ile ol (G.341/2)

Uñmaduḡından bilüñ oldı Necâti pîşegâr / Şan'at öğrenmek eger maḡşûd ise
üstâda gel (G.344/6)

Kesme bir sürçen atuñ ayaḡını ey şeh-süvâr / Bî-edeb çoḡşuḡ ider şâhuñ
ḡuzürında nedim (G.352/4)

Hâlüñ cefâyı ḡüşe-i zülfüñden öğrenür / Üzüme göre ḡararur ey bî-vesfâ üzüm
(G.360/5)

Ölüm işi ḡaḡ işidür andan kim incinür / Yârı Necâti ḡayr ile görmekdürür ölüm
(G.360/7)

Necâti cenneti zâhid öḡüb göklere çıḡarsa / Yirini bekleyen yiger meşeldür mâ-
teḡaddemden (G.403/7)

Âdem olmazmış Necâtikişi göḡçek ḡon ile / Rengi ḡüb olmaḡ gidermezmiş
za'afırân acısın (G.420/7)

Necâti ḡamzesinden iste ḡaşın / Bulunmaz egri ḡutulmazsa ḡoḡru (G.441/9)

Ey Yūsuf-ı gül-çehre meşeldür atalardan / Kim düşman için ḡıyü ḡazan ḡaza
boyınca (G.475/2)

Unuduldi saña cânlar virdüḡüm yâd olmadı / Gerçi dirler dōstum varın viren
yad olmadı (G.565/1)

NECATİ BEY'İN DİL VE ÜSLUBUNDA TÜRKÇENİN YERİ

Sen tırub şofî yüzüñ ekşitdüğünden kime ne / Acıdur bî-çāre yavuz sirke kendi kabını (G.632/6)

Erteye kalan belādan gerçi dirler korku yok / Āfet-i cāndur komaz bir çeşmi fettān erteğe (G.641/2)

Bu günüm yarına kalsun diyene 'ākıl dime / 'Ākil oldur kim komaz dünyāda nān erteğe (G.641/3)

Em̄n ol gönül hicrāndan iñen / Bilürsen dōst olmaz eski düşmen (G.385/1)

Birazcık yi birazcık dañi şakda / Birazcık dañi vir Tañrı yolına (Kt.-76/4)

Arı ad altında ölmek devlet-i sermeddürür / Atam anam ölmez oğul ister iseñ addur (G.120/2)

Hep Karaman bahşışidir rûzgârın verdiği / Hâzır ol ki âkıbet verdiği devran alır (G.55/6)

2. Deyimler

Aksoy'a göre, bir kavramı belirtmek için bulunmuş özel bir anlatım kalıbı olan deyimler, çekici bir anlatım kılığı taşıyan ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluklarıdır.¹⁶

Atasözleri gibi deyimler de bir toplumun ortak malı olan kalıplaşmış ve çok zaman mecaz başta olmak üzere sanatlı ve özlü sözleridir.

Halkın günlük hayatta sıkça kullandığı bu güzel ve etkili anlatım unsurlarına, başta halk şairlerinin olmak üzere, şairler de şiirlerinde anlatım gücünü artırmak, akıcılığı sağlamak vb. amaçlarla sıkça başvururlar. Bir yerde şairlerin halkın duyuş ve düşünüşüne, zevk ve diline yaklaşma çabası olarak nitelendirilebilecek olan bu tutum, klasik Türk şiiri içinde belli başlı şairlerle birlikte, Necati Bey'in dil ve üslubunun da ayrılmaz bir parçası konumundadır. Taradığımız Divan'ı, bu anlamda deyim hazinesi dense, mübalağalı bir anlatım olmayacaktır. Bu deyimlerin birçoğunun bugün de yaygın olarak kullanılan deyimler oluşu ayrıca ilgi çekicidir. Biz burada Necati Bey şiirinin dil ve üslubunun bu yönü hakkında bir fikir verebilmek için bir deyim demeti sunmakla yetineceğiz.

Ağız aramak:

Meclisde sāğar almağa lā 'lüñ haberlerin / Nāzüglig ile ağızumuz arar haber sezer (G.211/2)

Ağzının suyu akmak:

Selsebil-i suhanüm böyle revān görür ise / Akub ağız suyu taħs in ide Selmān ü Kemāl (K.16/40)

¹⁶ Aksoy, age, s. 49.

Ağız var, dili yok:

Egerçi tîr-i ciger-dūzuñ ağız var dili yok / 'Aceb budur kim olur cümleten zebân hançer (K.7/8)

Ant içmek, başı ağrımak:

And içerse başı ağrımaya mihriñ zerrece / Kim kamer sen pâdişahuñ bendesidür kem-terîñ (K.20/23)

Arada su sızmamak:

Şık dōst olmuşuz ki şu sızmaz aramuza / Düşman olalı ol hatt-ı 'anber-fişāna tîğ (K.11/54)

Ayağa düşmek:

Cevr-i devr-i felek-i dūn ile düşdüm ayağa / Elden al ey Şeh-i 'ādil beni zinhār dilek (K.12/8)

Ayaklarına kara sular inmek:

Reh-i hıdmetde şol deñlü turur kim / İner ayaklarına kara sular (K.10/12)

Ayakların baş, başaların ayak olması:

Başa çıkmayınca sākî bir nice tolu ayağ / Ey nice başlar ayağ olub ayak baş olmadı (G.608/5)

Bağrına taş basmak, kan yutmak:

Kan yut cefā-yı dehr ile bağruña taş baş / Ağzından ey dil ister iseñ lā' l-veş nişāb (K.3/43)

Baş eğmek:

Kimseye baş egmeyübşalınduguñçün nāz ile / Āferîñ ey serv-i sîm-endām dilber āferîñ (K.20/21)

Baştan çıkarmak:

'Aklumesāsın eyledi fikr-i lebüñ harāb / Başdan çıkardı āhır o bî-çāreyi şarāb (K.3/38)

Baş üstünde yeri var:

Çîn ü Hıtāya ger vara tevķî'-i nāfi zūñ / Baş üzre yiri var niteküñ zülf-i tāb-dār (K.8/29)

Eyle redd ağıyarı kim dillerde maqbül olasın / Başlar üzre yiri vardur itse terk-i hār gül (K.15/14)

Bel bağlamak:

Kul oldu işiginde salātîñ-i nām-dār / Bel bağlayalı hıdmet-i Şāh-ı cihāna tîğ (K.11/19)

Can vermek:

Bilse idi demüñ mürdeleri itdügün ihyā / Cān vire idi irmek için bu deme 'İsā (K.1/1)

NECATİ BEY'İN DİL VE ÜSLUBUNDA TÜRKÇENİN YERİ

Ciğer ezmek:

Göz yaşı ile anca cigerler ezdüm / Şevk ile nice nice gazeller yazdum

Dile düşmek:

Ḳati düşmiş idi ḥalkuñ diline / İrişmişdi anuñcün menziline (ME.14)

Dil uzatmak:

*Hörşid-i āsumān gibi baş üzre yiri var / Dil uzadursa tañ mı fülān bin fülāna tiğ
(K.11/11)
Ben nice 'āciz olmayayın kim dil uzadub / Vaşfuñ ne ḥāme şerḥ idebilür Şehā ne
tiğ (K.11/58)*

Ekmeğini/Rızkını taştan çıkarmak:

*Gönlüni nerm idegör ḥüsni bahāri geçmeden / Ey Necātī lāle gibi rızkuñı taşdan
çıkar (G.197/6)*

El oyununu oynamak:

*İcāzet virmese 'adlüñ bahāri bād-ı şubḥ ile / El oyun oynamaya cānı yoḳdur
serv-i bōstānuñ (K.13/23)*

El üstünde tutmak, başa çıkmak:

*Öyküdi çünkü lā 'lüñe ḳalsun ayaḳda mey / El üzre tutma yirini bilmez başa
çıkar (G.78/4)*

El vermek:

*Devr el virmiş iken yürüt ayaḳı sākī / Baş açuḳ nüş idelüm nām ile nengi şuya
şal (K.16/11)*

El yıkamak/yumak:

*Gördüm yüzüñi dide-i giryāndan el yudum / Şu gibi gönlüm aḳdı revān andan el
yudum (G.371/1)*

Gönül eğlemek:

*Derdā ki bir nigār ile gönlümüz eglemez / Bu çarḥ-ı bī-emān ü cefā-gār ü pür-
şitāb (K.3/44)*

Gönül yıkmak:

*Ḳoyub bülend işigüñi gerdūna dönmezem / Himmet ḳapusın aç ve göñül yıḳıḳını
yap (K.3/34)*

Göz açtırmamak:

*Geh boḳazın alur ele geh beline girür / Göz açdurur mı degme cihān-pehlevāna
tiğ (K.-11, 25, 50)*

Göz süzmek:

*Şaçuñı çöz ki zırıt adın añmaya Dāvūd / Gözüñi süz ki taḳıñmaya Erdevān
ḥançer (K.7/2)*

Hoş görmek:

Ḥamdullaha el virübdür rüzigār / Eldekini ḥoş görelüm gel beri (N.6/2)

İşi bitmek:

*Kām-gārā kamu haşmuñ işi bitsün dir iseñ / Saña inkār idenüñ kimini biç ü
kimin ek (K.12/20)*

Kana susamak:

*Ƙanına şusar Necatî lâ 'l-i yāra bilmiş ol / Ğamzesinden havf kılmayub şu kim
ibrām ider (G.209/5)*

Kan dökmek:

*Yüzüñ göster de Ƙanum dök nice zerd ü nizār itmek / Çün olmaz ey kemān-ebrü
hilāli 'id-i Ƙurbānuñ (K.13/6)*

Kan yutmak:

*Ben Ƙan yudaram ğamzeñ iĉer Ƙanumu ğüyā / Bir Ƙan yalaşur iki Ƙarındaşlaruz
biz (G.232/6)*

Karalar giymek:

*Yaraşduĝın bilüp geymiş Ƙaralar / Cemâli Çin ü Māçini aralar (M. 5/11)
Ƙara geyer şeb-i mi 'rāc ü Hazret-i Ka 'be / Mişāl-i mürşid-i kāmîl muhaşşıl-ül-
āmāl (KNR.18)*

Karaman bahşisi¹⁷:

*Hep Ƙaraman bahşisidür rüzigāruñ virdüĝi / Hāzır ol kim virdüĝin senden girü
devrān alur (G.55/6)*

*Dimişdi öldürem seni feraĝ ol tiĝ-ı haşmumla / Dirigā 'ahdine turmaz şanasın
Ƙaramanludur (G.69/4)*

*Şaña Ƙalur şanma şaĝın kim bu devrān bahşisi / Hep Ƙaraman bahşisidür hep
Ƙaraman bahşisi (G.605/1)*

Karanlıkta göz kırmak:

*Duyaruz bir kişi Ƙarañuda göz Ƙırdıĝını / Bilürüz leblerüñe Çeşme-i Hayvān
ezilür (G.199/4)*

Kıyameti koparmak:

*Geldi bir ayaĝ üstine biñ serv çemende / Beñzer ki Ƙayāmet Ƙoparur ol Ƙad-i
ra 'nā (K.1/3)*

¹⁷ A. Talât Onay, Veled Çelebi'ye ait bir dergiden naklen; "Şâir Karamanlı Nizâmî, bir gece Karamanoĝlu Mehmed Bey'in işret meclisinde bulunur ve bey hakkında yazdığı kasîdeyi okur. Mehmed Bey câize olmak üzere 'Falan filan köylerin mahsûlünü baĝışladım, yarın hatırlat, fermanını vereyim!' der. Sabah olunca Nizâmî huzura girer, vaadini hatırlatır. Mehmed Bey, 'Ben, akşam aklım başımda olmayarak, sarhoşlukla bir halt etmişim.' deyince, şâir: 'Şahım asıl haltı şimdi ettiniz.' cevabını verir." fikrayı naklettikten sonra; "Karamanoĝlu gibi akşam verdiĝini sabah alır." sözü ile "Karamanın koyunu, sonra çıkar oyunu." meselinin hep bu olayla ilgili olarak söylendiğini hatırlatır. (Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, (hzl.: Cemal Kurnaz), Akçaĝ Yayınları, Ankara 2000, s. 282). İşte birçok divan şairinin kullandığı ve "sözünde durmamayı ifade eden "Karaman bahşisi" deyimini Necati Bey de kullanmıştır. Divan'ında bu konuyla ilgili üç beyit vardır.

NECATİ BEY'İN DİL VE ÜSLUBUNDA TÜRKÇENİN YERİ

Kulak tutmak:

Güş it figānum ey gül-i handān ki yaraşur / Gül-zār-ı der-gehüñde Necātī gibi hezār (K.8/38)

Parmağında oynatmak:

Devletüñ oynada bir parmağı üzere feleki / Nitekim dest-i ğinā ile ulular hātem (K.19/16)

Selam verme(me)k:

Anuñ için kimseye virmez selām ol nāzenīn / Lebleri nāzügdürür zahmet virür dendān-ı sīn (K.20/20)

Suya götürüp susuz getirmek:

Çok başlu dirilmesün ol zülf kim anı / Şuya ilte şusuz getüre hāl-i ruḥ-i zībā (K.1/ 6)

Tövbeye yemin düşmemek:

Da 'vī-i zühd itme şofī nev-bahār eyyāmıdır / Çünkü şahid oldu gülşen tevbeye düşmez yemīn (K.20/18)

Yediğim beni yer:

Bezm-i 'ışkuñda benim ğuşşa vu ğamdur yidüğüm / Şem' gibi bir odum var ki yidüğüm beni yer (G.200/5)

Yerini dar etmek:

Senüñ destür olduĝuñ bu ğün İskender-i Rūma / 'Acem Dārāları gibi yerin dar itdi Dārānuñ (K.13/33)

Yoluna, yumuşuna yelmek:

Baña düşen bu ki yilem yoluña yumuşuña / Gerekse cennete gönder gerek cehenneme şal (KNR. 58)

Yüz bulmak:

Görseñ ne sīm-berleri ' uryān idüb kocar / Tapuñda yüz bulalıdanāyine-vār āb(K.5/16)

Yüz düşürmek:

Ġünāh yükleri başdı yüzün düşübdürürin / Şefā'at eyle kayırmaz kemīnenüñ eli al (KNR.52)

Yüz sürmek:

**Yüzini na' leynine sürdi kamer / Var daḥi yüzinde tozından eşer (M.2/2)
Dünyā içinde Bāĝ-ı İrem görmek isteyen / Sürsün yüzün mezārına ol yuca
Hāzretüñ (Kt.3/13)**

Ġün zer döküb yoluña sürer yüz işigüñe / Diler ki ide der-geh-i 'ulyāña intisāb (K.3/29)

Yüzüne vurmak:

Cüduñ işidüb gördi gider kendüden āḥır / Urur yüzine dest-i seḥāb ile şu deryā (K.1/26)

Yüzünü kızartmak:

Yāķūt olur saķt ü ķurur ķanı ‘aķiküñ / Yüzini ķzardub çün ala buseñi řahbā
(K.1/8)

Yüzünü yere çalmak:

Eriyüp yerlere geķse yiridür ĥacletden / Berf kim ĥār idüben yüzini depdi yere il
(K.14/5)

Yüz vermek:

Zülfüñ nice yollar başa ey çeşmi ĥarāmi / Şimden gerü yüz virme gel ol kāfire
zırā (K.1/11)

3. Kalıp Sözcükler

Kalıp sözcükler veya ilişki sözcükleri, bir toplumun bireyleri arasındaki ilişkiler sırasında kullanılması âdet olan birtakım sözcüklerdir ki, bir toplumun kültürünün ayrılmaz bir parçası sayılırlar.¹⁸ Bunlar, tıpkı deyimler ve atasözcükleri gibi bir dili konuşan toplumun kültürüne ışık tutmakta, onun inançlarını, insan ilişkilerindeki ayrıntıları, gelenek ve göreneklerini yansıtmaktadır. İlişki sözcükleri açısından Türkçenin zenginliği dikkati çekecek ölçüdedir.¹⁹

Türklerin ve Türkçenin inceliğini de gösteren bu kalıp sözcükleri Necati Bey'in Divan'ında da buluyoruz ki, bu, onun şiirinin anlam ve söyleyiş güzelliğinin bir başka göstergesidir.

Her ne ĥıdmet dir iseñ tiğüñe baş üstine dir / Rüşen oldu bu ki olur bende-i
hindü muķbil (K.14/27)

Ey ĥāķır-ı āşüfte şol iki gözüm aydın / Cān gibi gönül şehrine gelmiş gözün
aydın (G.382/1)

Gün yüzine māh öykünürmiş / Eyü ya Necātigözün aydın (G.404/5)

Çün tāc-ı şeref oldu ve iksir-i sa‘ādet / Ĥāk-i ķademüñ ‘izzeti başum yüzüm üzre
(G.487/8)

Geh kemend-i zülfüñi şal gāh tiğ-ı ĥamzeñi / Her ne ĥükmüñ var ise baş üstine
cān üstine (G.535/2)

Her ĥazel kim nazm olur ol göz ile kaş üstine / Şevķ ile erbāb-ı ma‘nī götürür
baş üstüne (G.550/1)

İşim Allāha ķalubdur benim ey tāze bahār / Bu deme irecegüm bir daķi Allāh
bilür (G.64/8)

¹⁸ Doğan Aksan, *Türkçenin Sözcük Varlığı*, Engin Yayınları, Ankara 1996, s. 34.
¹⁹ Aksan, *age.*, s. 190.

4. İkilemeler

Türkçenin önemli bir zenginliğini ifade eden ikilemeler, Türkçenin en eski dönemlerinden beri yaygın olarak kullanılmakta; gerek yapı gerekse sözcük türlerinin kullanımı bakımından çok zengin örneklerle çok güçlü bir anlatım sağlamaktadır.²⁰ Dünya dillerinin pek azında görülen bu dil zenginliğinin örneklerine, konuşma veya halk diline yaklaşan bir üslup özelliği olarak Necati Bey'in Divan'ında sık sık rastlamaktayız.

Hilāl olursa muhālif işigine getirür / Kemend-i şa'ş'a ile keşân keşânhançer (K.7/12)

Dürlü dürlü derde uğradan beni / K̄alb-i māyil çeşm-i şāhid-bāzdur (G.88/2)

Çarhuñ güneş egerçi ki görki güvencidür / Kūyuñda kapu kapu gezer bir dilencidür (G.89/1)

Çekdukce kara saçlar kulac kulac sünerler / Ol iki ejdehālar bir gün baña şunarlar (G.92/1)

Dil yine ol şūh-ı cihān üstine dir dir ditrer / Dil nedür kevn ü mekān üstine dir dir ditrer (G.115/1)

Ayağı toprağına cān ü başı terk itmek / Ben ey gönül saña biñ biñ didüm ki bir bir olur (G.169/6)

Allāh Allāh nice ruhsār olur Allāh nice zūlf / Kim görübdür kim ola devr-i kamer 'ömr-i dirāz (G.235/6)

Halka halka şeh-per-i fāvūs gibi saçlaruñ / Muşhaf-ı hüsnüñ kitābın ser-be-ser zeyn eylemiş (G.252/5)

Kolların dāğ eylemiş yer yer Necatī derd-mend / Belüñe ey sīm-ber ya'ni kemer zeyn eylemiş (G.252/7)

Kūyumuz nāle ile doldurdu / Vayli vayli abu abu didiler (Kt.30/2)

Yaraşdı boynuña altunlu yağa / Kamaşdı gözlerümüz bağa bağa (Kt.72/1)

Şatsın şabā ayağı tozını direm direm / Çün katre katre üstine küvler düşer yaşum (G.373/5)

Görse güneş işigüñi yirine gökine / Gögerde māh gögsini dōgine dōgine (G.529/1)

Ölürin derd ü gamuñı virmez nā-ehle ben / Şimdi mi oldu begüm yoldaş yoldaş üstine (G.550/2)

Sebzeyi yabanda mı buldı şanursuz rüzigār / Çekmedin hamsin içinde nice nice erba'in (K.20/8)

5. Halk Hayatı ve Halk Kültürüne (Folklor) Ait Unsurlar

Necati Bey'in şiirlerinde halk kültürü unsurlarının da önemli bir yeri olduğu görülür. Bu, onun halk hayatından, halkın duyuş, düşünüş ve

²⁰ Aksan, age., s. 160.

yaşayışından uzak olmadığıının en güzel delili olsa gerek. Nitekim “saçı saçmak” tan, “yüzük oyunu”na kadar birçok uygulamanın yanında, halk inançlarına kadar birçok halk kültürü/folklor unsurunu onun şiirlerinde bulmak mümkündür:

5.1. Saçu Saçmak

Tā kim varub düğün günü saçutariki ile / Şāhuñ ayağı toprağına eyleye nişār
(K.6/36)

5.2. Yüzük Oyunu

Haṭ u ḥalūñle yüzük gizleme oynar dehenūñ / Kızarur leblerūñ andan bulunısar
ḥātem (K.19/32)

5.3. Halk Takvimi

Sebzeyi yabanda mı buldı şanursuz rūzigār / Çekmedin ḥamsīñ içinde nice nice
erba‘īñ (K.20/8)

5.4. El Öpmek

Koma elden hūneri kim sağ el olur öpülen / Şol ele gerçi virür zīnet ü zīver
ḥātem (K.19/44)

5.5. Ramazanda Tatlı Yemek

Hasret eyyāmında nola ārzū itsem lebūñ / Tatlu yinür ey yüzi bayram çün ola
oruç (G.40/3)

5.6. Halk İnancı

Necati Bey’in İslami inanç unsurları yanında, birçok batıl inancı da şiirlerine taşıdığını görmekteyiz:

Da‘vī-i zūhd itme şofī nev-bahār eyyāmıdır / Çünki şāhid oldı gülşen tevbeye
düşmez yemīñ (K.20/18)

Yār ḥüsñin zıkr iderken cenneti añmaz gönül / Söylemez dünyā sözün şol kimse
kim Kur‘ān okur (G.196/3)

Bī-nikāb olma ḥabībüm görmesün yüzün rakīb / Muşḥaf açuḫ olucaḫ dirler anı
şeyṭīñ okur (G.196/5)

Aldı şofīñün kararın gösterüb yüzün rakīb / Şan ki şeyṭīñ ḥastaya şu gösterüb
īmān alır (G.202/3)

Kūyuña varub rakīb ölmek dilermiş dōstum / Ne doñuz ḥurbān olur ne cennete
girer eşek (G.327/4)

Ḥayāli serv-i kaddūñün dile gelmedi ḥaylıdan / Ayağına şu dōkmelü olubdur
çeşm-i pūr-nemden (G.392/5)

Cūdā olmadı sineñden Necatī nefsi emmāre / Bu rüşen oldı kim kāfir ebed
çıkmaz cehennemden (G.392/7)

Göriccek yāruñ elde oḫ u yasın / Benüm çün ḥāce başla oḫu Yā-Sīñ (G.419/1)

Hicrān esīri sinine sōg ṭurma dōstum / Vācib degül mi ḥayr ile añmaḫ ölenleri
(G.638/2)

NECATİ BEY'İN DİL VE ÜSLUBUNDA TÜRKÇENİN YERİ

Māla mağrūr olma ey hāce ki bu dünyā diyen / Sencileyin nice baykuş uçuran vīrānedür (G.60/4)

Şunilur şola sāğar şağa tevbe / Belī her bir ilüñ bir 'ādeti var (G.86/5)

Göñül 'ışk odına yanar gözüm dir / NecātīTañrı şaklasun beterden (G.397/8)

5.7. Halk Hayatına Dair Gözlemler

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, halk hayatı ve buna ait unsurların Necati Bey'in şiirinde önemli bir yer işgal ettiği görülür. Aşağıdaki beyitlerde bunların bir kısmını görmek mümkündür:

Māder-i dehr yine tıfl-ı mehüñ parmağını / Rūz-ı 'id irdi diyü eyledi hanna ile al (K.16/6)

Beni senden şovutmağa sevādın ekşidür bī-gümān āteş / Bilür kim sirke ile yig söyünür bī-gümān āteş (G.250/6)

Ben gedā bir kimsenüñ yatur itin kaldurmadum / Yār ışiginde olan ağıyāra ne_itdüm ne_eyledüm (G.377/2)

Ben gedā bir kimsenüñ yatur itin kaldurmadum / Yār ışiginde olan ağıyāra ne_itdüm neyleyin (G.426/2)

La'lüñe nice beñzedeyin şol güheri kim / İpin sürüyüb yürüye bāzār arasında (G.447/4)

Kemālin buldı ol hüsñ āfitābı / Ayuñ on dördi gibi on beşinde (G.497/2)

Çü göñlüm aldı şaçüñ büse vir ki 'ādetdür / Teberrükin alıcağ nesne virme dervīşe (G.507/5)

Lā'lüñe nice beñzedeyin şol güheri kim / İpin sürüyüb yürüye bāzār arasında (G.447/4)

Fürkat gözümüñ acı yaşın ırmağ idübdür / Şu sızmaz iken benüm ile yār arasında (G.447/5)

Ey sōhbet eyledüm diyen ol dil-sitān ile / Yalanı şöyle söyle ki bir az inanıla (G.448/1)

Oğlan oyuncağına döndi Necātī'ışk-ı pāk / Yoğsa saña böyle mi ta'lim ider pīrūñ senüñ (G.314/8)

5.8. Ahilik Geleneği

13. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar Anadolu ve Balkan coğrafyasında Türk iktisadi hayatına hâkim olan Ahilik teşkilatına ait unsurların Necati Bey'in şiirlerinde yer almış olması da ilginç bir veridir. Esnaf teşkilatı mensupları belli gün ve gecelerde bir araya gelip masraflarını da paylaştıkları yemekli eğlenceler tertip ederler ki, Anadolu insanı ve esnafı arasında hâlâ benzer

uygulamaları yaşatılan bu ortak yemeğin adı “harîfâne”dir.²¹ Bugün Anadolu ağızlarında *ferfene*, *ferfele*, *herfene* vb. adlarla yaşayan bu toplu yemek ve eğlence geleneğinden Necati Bey’in de şiirlerinde de söz edilmektedir:

Senden baña bir buse ve benden saña bir cân / ‘Aş eyleyelüm ki _oldı harîfâne berāber (G.62/4)

5.9. Abdallar

Halk hayatını iyi gözleyen Necati Bey’in şiirlerinde Anadolu Abdalları da yerlerini alır:

Meyl itse haddi- yāra cân ü gönül baña ne / Bir iki çıplakabdāl od buldılar çönerler (G.92/5)

Gel ey pîr-i muğān billāh ne bî-had luftdur bu kim / Eli boş olanabdālūñ mūdām ayağı toludur (G.191/4)

Ehl-i ‘ışk oldı Necatî olımaz ‘akla muṭî / Hiç meczûb olanabdāl ide mi hıdmet-i pîr (G.200/8)

Şāhid-i islām ise şofî bu tāk ü ṭaylesān / Baş açuḳ abdālīyuzbirdür bizüm ikrārumuz (G.241/4)

Yāra diñ bî-çāreler ḥaḳḳında tedbîr eylesün / Baş açuḳ abdālīyuz tedbîr-i zincir eylesün (G.425/1)

6. Nükteli Söyleyiş

Söz ustası Necati Bey’in şiirinde nükteli söyleyişleri de az değildir:

Ben üzümüñ şayın severem söfî dānesin / Zirā kimi ḳızını sever kimi anesin (G.386/1)

Baş çıkmayınca sāḳî bir nice ṭolu ayaḳ / Ey nice başlar ayaḳ olub ayaḳ baş olmadı (G.608/5)

7. Konuşma Dili veya Ağız Özellikleri

En eski çağlardan beri halkın konuşma dili şiiri besleyen ana damarlardan biri olmakla birlikte, genelde şiir dili, halkın gündelik konuşma dilinden ayrı, üst bir sanat dili olarak kabul edilir.²²

Çağdaş şiir dili ve anlayışında konuşma dili unsurları olarak deyimler, kalıp ifadeler, devrik cümleler, doğal, akıcı, rahat söyleyiş, ‘gülüm’, ‘canım’, ‘ciğerim’, ‘koçum’, ‘cancağızım’, ‘hayatım’, ‘yavrum’ gibi hitap ifadeleri, sıradan basit kelimeler ve söz varlıkları sayılmaktadır.²³

²¹Harîfâne: Ar. ve Far. zf. Esnafça, herkes masraftan kendi hissesini vererek, ortaklaşa yapılan ziyafet [Yanlış olarak “ârifâne” kelimesi daha yaygındır.] bk. Ferit Devellioğlu, *Ansiklopedik Osmanlıca-Türkçe Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1982, s. 394.

²²Nurullah Çetin, *Şiir Çözümleme Yöntemi*, Öncü Kitap Yayınları, Ankara 2004, s. 185.

²³Nurullah Çetin, *agy.*

NECATİ BEY'İN DİL VE ÜSLUBUNDA TÜRKÇENİN YERİ

Divan veya klasik şiirimizde, esas itibarıyla halkın canlı konuşma diline yer verilmemesi söz konusudur. Bu, genel anlamda da böyledir. Ancak az sayıdaki şairde halkın canlı konuşma diline ve unsurlarına yer verildiği görülür. Necati Bey, herhâlde böylesi şairlerin başında gelir. Yukarıda ayrı bir bölüm hâlinde verdiğimiz atasözü ve deyimlerden, kalıp söz ve ikilemelerden başka, Necati Bey'in konuşma dili içinde değerlendirilebilecek kaba veya argo sayılabilecek söyleyişlere, samimiyet ifade eden ünlemlere, küçültme eki almış isimlere de dil ve üslubunun bir parçası olarak yer verdiğini görüyoruz:

7.1. Ünlemler

*Dem olmaz kim feleklerde melekler ahdan **korğmaz** / Beni yakduñ günāhum ne be hey Allāhdan **korğmaz** (G.222/1)*

*Necātī yüregüñi karşı tut belā okına / Ki saña dimeyeler **yüri bire yüreksüz** (G.229/5)*

*Ol gül-i ra'nā Necātī bir **keretcik** bakmadı / Bülbül-i cān gerçi kim biñ kere feryād eyledi (G.648/6)*

*Yāra cānum dir imişsen öle mi **bre** raķib / Ölmez isem seni **bzār** ideyin cānuñdan (G.387/4)*

*Nice dirsın ki benüm nice **olacağdur** hālüm / **Be** Necātī saña işüñ olacağın dedük'e (G.482/7)*

7.2. Küçültme, Sevme ve Acıma Anlamlı İfadeler

Ey Haķib oğlı Seyyid Aħmedcik / Seniñ için gör'e neler dirler (Kt.-35/1)

Görürem bir gögercincik zer ü ziverlere batmış / Didüm tāvüs-ı kıdsiden cemāl ü cilvede sen yeg (Kt.54/2)

*Gamuñdan **kulcağuzlaruñ** hep öldi yine dirildi / Mesihā şivesin geçdüñ seniñdür hep bu şan'atler (G.207/4)*

*Kā ināt içinde **Bursacığ** gibi bir dānesen / Dām ider gerçi seni erbāb-ı 'irfān Kāpluca (G.473/10)*

*Didüm ey cān el irer mi tuğağüñ **öpmecüge** / Gülerek nāz ile didi nola bir **kerrecüge** (G.482/1)*

*Elüme girse maħalleñde hāne **yecügezi** / Ne hāne zerre kadarca bahāne **yecügezi** (G.563/1)*

*Şöyle depren ki **oğlancuğlar** / Dimesünler Necātīkocaldı (G.580/6)*

*Necātīkoynına gel gir şaķın ki yārānuñ / **Kuzıcağum** biñ olubdur bu gice koyunu (G.635/7)*

*Ol gül-i ra'nā Necātī bir **keretcik** bakmadı / Bülbül-i cān gerçi kim biñ kere feryād eyledi (G.648/6)*

7.3. Argo Söyleyiş

*Şaçıñı çöz ki zırh adın añmaya Dāvūd / Gözüñi süz ki taķanmaya Erdevān
hançer (K.7/2)*

*İşigüñde şubh olunca uludum itler gibi / İrmedi bir kimsene bi-çārenüñ
feryādına (G.533/3)*

Raķib ağladuğına raķm olurdı / İt işlanduķça murdār olmaya _idi (G.582/4)

*Hicrān esiri sinine sög þurma dōstum / Vācib degül mi hayr ile añmaķ ölenleri
(G.638/2)*

Öñinden ilerü başardı kçın / Ne deñlü Rumdan tā ser-ħad-i Çin (ME.10)

Didi kimdür řu it gibi dalařan / Didüm ey dōst uř raķibündür (G.181/6)

*Yüzüme baķ gözüñi aç gurūr-ı saltānatdan geç / Nice begler uyutmuşdur cihān
efsānedür dirler (G.61/4)*

*Zemāne eylemez idi benüm niyāzuma nāz / Sen olmaya _idüñ iki yüzlü rüzigār ile
bir (G.193/3)*

7.4. Göçüşmeli Kelime Kullanma

*İreli keff-i kerimüñ unuduldı Şāhā / Hātemüñ cūdı ile baķşıř-i Āl-i Bermek
(K.12/14)*

7.5. Didüm-Didi

Âşık ile sevgili arasında bir çeşit diyalogu yansıtan “dedim-dedi” üslubu, bilindiği gibi, âşık edebiyatımızın üslubudur. İşte Necati Bey de bir halk şairi gibi böyle bir üsluba yer veren farklı bir divan şairi olarak karşımıza çıkmaktadır.

*Didi başuñ kāse-i Mecnün gibi řınmaķ nice / Didüm ey ‘āşıkıların dñi ve imāni
dürüst (G.36/5)*

*Didüm yoluñda ey dil-ber ne çok ‘āşıkıların ölmüş / Didi kim Ka‘be- yolunda
ölenlere ĥisāb olmaz (G.244/6)*

Didi kimdür řu it gibi dalařan / Didüm ey dōst uř raķibündür (G.181/6)

*Dün gice daķmış idüñ zülfüñi boynuma didüm / Didi düşüñdür ola umma
karasın göresin (G.400/2)*

*İtüñem sürme kapuñdan didüm ol yār didi / İtüm olmağı saña göstereyin oř
olsun (G.430/5)*

*Didüm ey cān el irer mi tuřađuñ öpmecüğe / Gülerek nāz ile didi nola bir
kerrecüğe (G.482/1)*

8. Türkî-i Basit Anlayışına Uygun Beyit ve Mısralar

Bilindiđi gibi, adına sadece Edirneli Nazmi’nin Divan’ında geçen ve yaklaşık iki yüzyıl sonra Şeyh Galib’in bir gazeliyle yeniden gündeme gelen

NECATİ BEY'İN DİL VE ÜSLUBUNDA TÜRKÇENİN YERİ

“Türkî-i Basit” teriminin Edirneli Nazmi, Aydınlı Visali, Tatavlalı Mahremi gibi 15-16 yüzyıl şairlerince temsil edilen bir “akım” veya “cereyan” olarak nitelendirilmesi tartışmalı bir konudur.²⁴

Biz bu tartışmalara girmeden bu terimi, “Türkçeye şuurlu bir yöneliş ve önem atfetme” anlamı yükleyip her türlü Arapça ve Farsça terkip ve kelimedenden uzak basit, sade ve canlı bir halk Türkçesiyle şiir söyleme olarak algıladığımızda, Necati Bey’i de bu anlayış ve uygulamaya destek ve örnek veren şairler arasında sayabiliriz. Nitekim onun Divan’ında içinde bırakalım Arapça ve Farsça terkip, tek yabancı kelime bulunmayan yüzlerce mısra ve beyti bulmaktayız. 15. yüzyılın sonlarında kuruluşunu tamamlamış olan divan veya klasik şiirimizin önemli temsilcilerinden biri olan Necati Bey’in bu tutumu her türlü takdirin üzerinde olduğu gibi, ayrıca üzerinde durulmaya değer bir tarafıdır da. Biz aşağıda onun bu yönünü ortaya koyan ve Türkî-Basit terim ve anlayışına örnek olacak beyit ve mısralarından bir seçme sunmakla yetiniyoruz.

8.1. Beyitler

Güzeller geldi bayrama beg olmuş / Donanmış biribirinden yeg olmuş (G.254/1)

Niçün kuluñ dura itler uluya / Dimez mi _ idüñ ki kulluğdan ululuğ (G.279/2)

Kağı kanına şuşamış dirilür senüñle kim / Bir şu içmek deñlü gelmez saña bin kan eylemek (G.296/6)

Yüz çevirme kaçma benden gel berü çok sevdüğüm / Atasından anasından ilerü çok sevdüğüm (G.376/1)

Deli kanlılara uyduñ delisin / Göñül danışmadın öldürmelisin (G.399/1)

Sevdüm dimişem seni Necâtigibi sevdüm / Yokdur dönüşüm baş virürem bu sözüm üzre (G.487/7)

At arıkladı üf dir iseñ uçar / Dağları eyledi şaman arpa (K.24/5)

Göñlümüñ kara deñizler dizine çıkmazdı / Şimdi topuğuna indi gözümüñ kanlu yaşı (G.590/4)

Dimesünler bir beg oğlı kulına güç eyledi / Baña güci altun üsküfi _ ile sorguc eyledi (G.596/1)

Gözlerümden ayaguñ toprağın armağ istesem / Gözlerümde ayaguñ toprağına ırmağ olur (G.107/2)

Yaraşdı boynuña altunlu yağa/ Kamaşdı gözlerümüz bağa bağa (Kt.72/1)

Eli açuğludur kim çinaruñ / Elini tutar ardına önine (Kt.76/ 2)

Birazcık yi birazcık daği şağla / Birazcık daği vir Tañrı yolına (Kt..76/4)

²⁴ M. Fatih Köksal, “Orinal Bir Şair: Edirneli Nazmî ve Divân’ına Yeni Bakışlar”, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Kış 2002, Sayı: 20, s. 116-117.

8.2. Mısralar

Baňa düşen bu ki yilem yoluña yumuşuña / Gerekse cennete gönder gerek cehennemeseşal (KNR. 58, 21)

Şu deñlü devlet-i Dahhâke güldi kim âhır / Bitürdi iki omuzda iki yılan hançer (K.7/14)

Reh-i hıdmetde şol deñlü turur kim / İner ayaklarına kara şular (K.10/12)

Güneş igne başacak yer bulmaz dopdoludur / Yir yüzi kevkebeñ ile nite kevkeble felek (K.12/16)

Derünü şâf olanlar hıdmeüñde kılıcuñ gibi / Kuşagını iki yerden kuşanub bekledi yanuñ (K.13/26)

Başın ortaya koyub giceleri irteye dek / Şem^c -i dil-süz arar tapuñı mañfil mañfil (K.14/13)

Başını kes dilini dil şu kişinüñ kim ola / Zâhiri doğru kalem gibi içi egri çü nâl (K.16/34)

Varuban didüm arpa şalıcıya / Şalı vir baňa ey fülân arpa (K.24/12)

Yürüse yerleri göke kararır / Ne yorulur ne kalur ne arurır (ME.9)

Öñinden ilerü başardı kaçın / Ne deñlü Rumdan tâ ser-had-i Çin (ME.10)

Ne deñlü kim gide kara gele aķ / Gice ehli ola gündüze müştāk (ME.24)

Alur gözi ile bakma cihâna kim güneşüñ / Yüzine doğru bakanuñ gözinden aķar yaş (MŞSA.3)

Her bir nefesde derd ile biñ ah iden yig er / Götür ayağı bir gün öñürdi giden yig er (MŞSM.1/8)

Dünle tolunduğına taña kalduğum bu kim / Bedr olmuş idi bürc-i sa^c âdetde mäh idi (MŞSM.5/6)

Oķ çekilür dirnağa dirnaķ çalar / Haylı ulaşıdırmağa dirnaķ çalar (M.1/3,116)

Kirişini bir kezin ötdürse yay / Atıla panbuķ gibi nice alay (M.1/5,117)

Giceyi derc iden gündüz içinde / Kara beñler komuşdur yüz içinde (M.1/11)

Bir aķçenüñ bitürdüğün bitürmez yüz kişi varsa / ^c Aziz itmiş anı Allâh hemânâ dest-i kudretdür (Kt.20/1)

Sen gözi alayı şikâr itmiş / Bir nice yüzi karalar dirler (Kt.-35/3)

Günden güne ahımı benüm arturduñ / Benden saña bilsem ne günâh olmuşdur (R.43/2)

Olmañ melül bildüğümüz rüzigâr ise / Anca oğullar oħşaya anca kıvanasuz (Kt.48/5)

Yüzüne güler bir iki gün yine gider / Sen fūrķat ile nice idersin gulğul (R.56/2)

Yaruñ ayağı tozını başuña bürürsin / Ey bād-ı şabâ böyle mi olur yolda yürürsin (Mt.63/1)

Ahum odından olur müm âhenin / Katı gönlüñe senüñ gelmez kaya (G./13)

NECATİ BEY'İN DİL VE ÜSLUBUNDA TÜRKÇENİN YERİ

Bağrı başlu gözi yaşlu yıldızı alçağ olur / Her kişi düşmen olur ger eylese gavgâ garîb (G./ 26)

Pâdişâhum boynı bağılu kulunam / Dile öldür dile şakla dile şat (G./28)

8.3. İçinde Bir veya İki Yabancı Kelime Bulunan Beyitler

Avlayalum bir semen endāmıbayram irtesi / Eyleyelüm bir daği bayramı bayram irtesi (G.568/1)

Söze uymaz diyü siz baña delü dimeñ kim / İşini gayra inanmaz kişi uşlu olıcak (G.278/7)

Dün gice dağmışidüñ zülfüñi boynuma didüm / Didi düşünür ola umma karasın göresin (G.400/2)

Benüm için mi itdüñ Allâhum / Kirpügi kara gözü alaları (G.571/5)

İtüñem sürme kapuñdan didüm olyârdidi / İtüm olmağı saña göstereyin oş olsun (G.430/5)

Başa çıkmayınca sâkî bir nice tolu ayağ / Ey nice başlar ayağ olub ayak baş olmadı (G.608/5)

Yüzüme düşmez ayağuñ tozına yüz sürmek / Nidelüm böyle imiş arada Hakkuñ dilegi (G.642/3)

Ne deñlü kara gönüllü ve taş bağırlu ise / Kara bulutlar ilekûhsârıağladalum (MŞSA-5/2)

Ben kan yudaramgamzeñ içer kanumıgüyâ / Bir kan yalaşur iki karındaşlaruz biz (G.232/6)

Yüz urub ayağınuñ toprağından / Ne deñlü alibilürseñkademdür (G.192/4)

Ayağı toprağınacân übaşı terk itmek / Ben ey gönül saña biñ biñ didümki bir olur (G.169/6)

Ayrık daği diñboyacıya boyamasun al / Güzeller anı geymek ile kana girürler (G.143/2)

9. Sonuç

Klasik Türk şiirinin ilk ve en önemli temsilcilerinden olan Necati Bey, şiirinin sanat gücü yanında, dil ve üslubuyla çok farklı ve özgün bir şairdir. Klasik şiirimizin kurucularından biri sayılan Necati Bey'in, gerek duyuş ve düşünüşü gerekse dil ve üslubuyla divan ve halk şiiri arasında âdeta bir köprü olduğu anlaşılmaktadır.

Latifi'nin deyimiyle, "insana ruh veren parlak şiirleriyle Rum şairlerinin yüzü suyu olan ve sözün ruhunu bulan ilk şair olarak" Necati Bey, kanaatimizce halkın duyuş ve düşünüşü yanında, klasik Türk şiiri içinde Türkçeyi halk söyleyiş ve lezzetiyle sunmayı başararak Türkçenin de ruhunu yakalamış ve bu yolda bir okul/ekol olmayı başarmış büyük bir şairdir.

Kısaltmalar

- B. : Beyit
K. : Kaside
KNR: Kaside-i Nat-i Resûl
Kt. : Kıta
M. : Mesnevi
ME. : Mersiye-i Ester
MŞSM: Mersiye-i Şeh-zâde Sultân Mahmûd
Mt. : Matla
N. : Nazm
R. : Rubai
TBSA: Tercî-i Bend-i Sultân Abdullah

KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan, *Türkçenin Sözcük Varlığı*, Engin Yayınları, Ankara 1996.
Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I. cilt, TDK Yayınları, Ankara 1984.
Caferoğlu, Ahmet, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yayınları, İstanbul 1968.
Çetin, Nurullah, *Şiir Çözümleme Yöntemi*, Öncü Kitap Yayınları, Ankara 2004.
Derleme Sözlüğü, 1-12 C, Ankara: TDK Yayınları.
Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1982.
Dilçin, Dehri, *Edebiyatımızda Atasözleri*, TDK Yayınları, Ankara 2000.
Eyüboğlu, Kemal, *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimleri*, 2 C, Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayi A. Ş. Yayınları, İstanbul 1975.
İsen, Mustafa, *Sehî Bey Tezkire (Heşt Behişt)*, Tercüman 1001 Temel Eser kitapları, İstanbul 1980.
Köksal, M. Fatih, "Orijinal Bir Şair: Edirneli Nazmî ve Dîvân'ına Yeni Bakışlar", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Kış 2002, Sayı: 20, s. 101-124.
Köprülü, M. Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1981.
Onay, Ahmet Talât, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, (hızl.: Cemal Kurnaz), Akçağ Yayınları, Ankara 2000.
Savran, Ömer, "Neşâtî'nin Divanı'nda Söz Kalıpları", *Turkish Studies* (Tunca Kortantamer Özel Sayısı-II), Editors: Atabey Kılıç- Sibel Üst, Volume 2/4, Fall 2007, p. 1329-1337.
Şentürk, Ahmet Atillâ-Ahmet Kartal, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005.
Tansel, Fevziye Abdullah, "Necâti Bey", *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 9, MEB Yayınları, Eskişehir 1997, s. 154-156.
Tarlan, Ali Nihad, *Necâti Beg Divanı*, MEB Yayınları, İstanbul 1963.
Yeni Tarama Sözlüğü, (Düzenleyen Cem Dilçin), TDK Yayınları, Ankara 1983.